

Wat is er mis met Rembrandts Molen?

J. A. Michon¹

'De Molen' (National Art Gallery, Washington D.C.)

De Molen is de titel van het hierboven afgebeelde schilderij dat op het ogenblik te zien is in het Museum "De Lakenhal" te Leiden waar tot begin januari 2007 de tentoonstelling *Rembrandts Landschappen* loopt. Van mijn bezoek aan deze tentoonstelling werd ik niet vrolijk: Misschien keek ik daarom met minder dan de vereiste eerbied naar *De Molen*, volgens de catalogus afkomstig uit The National Art Gallery in Washington D.C. Het wordt door de organisatoren van de tentoonstelling geprezen als "het stuk dat ooit het bekendste landschap van de meester was." Dat klinkt niet bijzonder vertrouwenwekkend. Zij voegen hier evenwel ter geruststelling aan toe:

"Sinds enkele decennia vormde de toeschrijving van *De Molen* een onderwerp van controverse onder kunstkenner. Maar naar aanleiding van de tentoonstelling heeft de Rembrandtkenner bij uitstek, professor Ernst van de Wetering, het schilderij opnieuw onderzocht. Op grond van zijn bevindingen is het weer aan het eigenhandige werk van de meester toegevoegd. De imposante Molen is nu voor het eerst sinds 1911 buiten de Verenigde Staten tentoongesteld."

¹ Prof. dr. J.A. Michon is emeritus hoogleraar psychonomie aan de Universiteit Leiden en was eerder o. m. directeur van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving NWO te Leiden en hoogleraar psychologische functieleer en verkeerskunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

'De Molen' (detail)

Welnu, of men *De Molen* imposant vindt lijkt me kwestie van smaak. Maar imposant of niet, wat mij onmiddellijk opviel is dat deze molen, gezien van voren, *rechtsom* zou draaien wanneer de wind er vat op zou kunnen krijgen (zie het detail hiernaast). Echter, in ons land draaiden—en draaien nog immer—alle traditionele windmolens linksom, dus van voren gezien tegen de wijzers van de klok in.² Daarvoor zijn, volgens sommigen, redenen die te maken hebben met de structuur van het materiaal (overwegend hout) waarvan de bewegende delen gemaakt werden, maar volgens molenaars die ik daarover geraadpleegd heb is dat allerminst zeker. Misschien is er eerder sprake van een traditie die berust op een natuurlijke voorkeur van rechtshandigen voor linksomdraaiende bewegingen die enige spierkracht vereisen, zoals malen, een suggestie die mij als (linkshandige) ergonoom weliswaar aanspreekt, maar die evenzeer valt te betwijfelen. En tenslotte menen sommigen dat het kruien bij ruimende en vaak in kracht toenemende wind gemakkelijker is als de molen linksomdraaiend is.

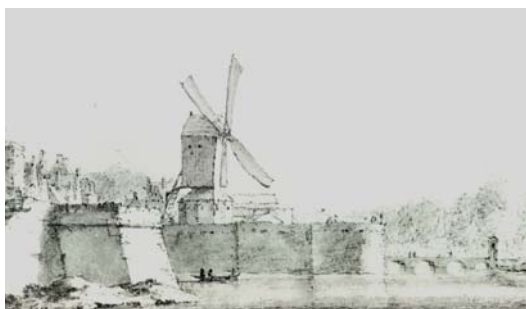
Maar linksomdraaien doen ze hoe dan ook. Is het dan aannemelijk te maken dat Rembrandt om puur artistieke redenen bij het schilderen van *De Molen* besloten heeft het met de (fysieke) realiteit en de traditie van de draairichting op een akkoordje te gooien? En welke redenen zouden dat dan kunnen zijn? Of zou Rembrandt, ontegenzeggelijk een nauwkeurig waarnemer van de natuur en als molenaarszoon een 'ervaringsdeskundige' bij uitstek, hier een steek hebben laten vallen? En dat in 1650, met een ervaring van zo'n dertig jaar als kunstschilder en, niet te vergeten, als etser? Andere afbeeldingen, zoals die van de molen op het Blauw hoofd, een bolwerk in Amsterdam, tonen dat de meester moeiteloos en trefzeker linksdraaiende molens kon neerzetten.

Rembrandt: 'De molen op het Blauw hoofd'
(Lubomirski Museum, Lwow)

² Er zijn voorzover mijn informatie thans strekt slechts enkele uitzonderingen geweest: lang geleden de zogenoemde 'Stinkmolen' in Amsterdam en later een molen in de polder Overslingeland bij Noordeloos die in 1904 gesloopt is.

Sterker nog, van twee molens die volgens deskundigen wellicht als model gediend hebben voor het doek, het Leidse Pelicaansbolwerk en het al genoemde Blauw hoofd in Amsterdam, mag worden aangenomen dat zij normaal linksdraaiend waren, zoals uit tekeningen van tijdgenoten valt af te leiden.³

Links: De molen van het Pelicaansbolwerk in Leiden door Jan de Bischoep (1649); Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam. *Rechts:* Gezicht op de wal bij het Blauw hoofd door Roeland Roghman (ca. 1650-1655); Gemeentearchief, Amsterdam. Beide tekeningen treft men aan in de catalogus van 'Rembrandts Landschappen'.³

Mijn voorlopige conclusie luidt bijgevolg dat *De Molen* vrijwel zeker niet van de hand van de meester kan zijn, want klaarblijkelijk niet met het oog van een meester waargenomen. Het doek lijkt mij daarom nog steeds een “onderwerp van controversie” ondanks de bevindingen van professor Van de Wetering.⁴

Leiden, 20 oktober 2006

Link to author's website:
<http://www.jamichon.nl>

³ E. van de Wetering, “De Molen”, in Chr. Vogelaar en G. J. M. Weber, *Rembrandts Landschappen* (pp. 75-90). Zwolle: Waanders, 2006. Zie in het bijzonder p.77 en de afbeeldingen 60 (p. 78) en 64 (p. 81).

⁴ Ik moet uiteraard de kunsthistorische bevindingen van professor Van de Wetering accepteren voor wat ze zijn. Opmerkelijk is niettemin dat het nu ongesigneerde doek, in de loop van de tijd bijgesneden is aan drie zijden. Volgens Van de Wetering kan daarom de signatuur “hebben gestaan op de langs de onderkant afgesneden lange driehoekige strook.” Een dergelijke verminking lijkt mij voor de hand te liggen als het ooit de bedoeling is geweest een doek van een onbekende meester voor een (ongesigneerde) Rembrandt te laten doorgaan. Dat een authentieke signatuur van Rembrandt op deze wijze zou zijn verwijderd lijkt mij veel minder waarschijnlijk.